

УДК 332.142.6:332.

О. Г. Гіндес,
к. держ. упр.,

Кримський економічний інститут КНЕУ ім. В. Гетьмана

РОЗВИТОК СУСПІЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА І ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАХОДІВ ЩОДО РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ОХОРОНИ І ВІДТВОРЕННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

Анотація

Визначено класифікацію природних ресурсів та екологічних благ. Обґрунтовано види та склад еколого-економічних витрат. Досліджено територіальне спрямування організації природокористування для визначення загальної величини природних ресурсів певної території або країни.

Annotation

Defined classification of natural resources and environmental benefits. Grounded type and composition of ecological and economic costs. Research direction of the territorial nature to determine the total value of the natural resources of a territory or country.

Ключові слова

Відтворення, підвищення, природні ресурси, раціональне використання, суспільне виробництво.

Вступ

Найголовнішою умовою розміщення продуктивних сил у регіоні є наявність природних ресурсів на його території. Структура природних ресурсів, розміри їх запасів, якість, ступінь вивченості і напрями господарського освоєння безпосередньо впливають на економічний потенціал регіону. Наявність багатих та ефективних природних ресурсів сприяє економічному розвитку і визначає обґрунтованість і реальність планів та прогнозів соціально-економічного розвитку регіону.

Аналіз останніх наукових досліджень.

Проблеми ефективності використання природно-ресурсного потенціалу та природоохоронної діяльності вже давно розглядаються в працях вітчизняних вчених та вчених близького зарубіжжя. У працях вчених радянської доби А. Аганбегяна, С. Хачатурова, М. Федоренка, О. Алімова, А. Федорищевої, К. Пап'юнова, М. Чумаченка, Г. Шалабіна, Л. Горєва, О. Балацького, В. Сахаєва, М. Реймерса, Н. Пахомової, А. Мінца, П. Нестерова розглядаються методичні підходи до оцінки природних ресурсів та визначення величини економічного збитку від забруднення навколишнього природного середовища.

Постановка завдання

– визначити класифікацію природних ресурсів та екологічних благ;
 – обґрунтувати види та склад еколого-економічних витрат;
 – дослідити територіальне спрямування організації природокористування для визначення загальної величини природних ресурсів певної території або країни.

Результати

Вивчення природних ресурсів, виявлення економічної ефективності їх територіального поєднання і раціонального використання в господарстві – одна з основних проблем регіональної економіки. Виходячи з цього, виділяють такі основні регіональні завдання, які впливають на формування економіки регіонів та формування міжрегіональних виробничих зв'язків [1, с. 13]:

- дослідження структури, складу, масштабів, економічної ефективності використання природних ресурсів на території окремих регіонів як основи формування регіональних господарських комплексів різного рангу в макрорегіонах;
- вивчення територіальних поєднань природних ресурсів, перспектив їх господарського освоєння з метою комплексного розвитку суспільного виробництва в регіонах і запровадження найефективніших схем освоєння та використання природних ресурсів;
- економічна оцінка природних ресурсів та їх територіальних поєднань в країні загалом та в окремих регіонах зокрема;
- прогнозування тенденцій розміщення і господарського використання ресурсів у відповідності з досягненнями науково-технічного прогресу.

Для об'єктивної оцінки природних ресурсів можна визначити такі показники: ренту, яку приносить досліджуваний ресурс; ефективність сільськогосподарського угіддя; ренту, яку отримують від використання водного ресурсу, грошову оцінку рекреаційного ресурсу. Від оцінки кожного виду природних ресурсів за їх елементами доцільно проводити оцінку всього територіального комплексу природних ресурсів регіону [2, с. 38; 3, с. 326; 4, с. 199]:

$$E = \max [(R_1 + R_2 + R_3 + \dots + R_n) - B], \quad (1)$$

де E – економічна оцінка територіального комплексу природних ресурсів регіону;

$R_1, R_2, R_3 \dots R_n$ – відповідно економічна оцінка (рента) мінерально-сировинних, водних, земельних, лісових, рекреаційних та інших ресурсів регіону;

B – інтегральні витрати природоохоронного значення.

Для обґрунтування показників використання природних ресурсів і охорони навколишнього середовища на перспективу необхідно провести аналіз екологічної

ситуації в регіоні. Оцінка використання природних ресурсів та охорона навколишнього середовища здійснюється за такими показниками:

- кількість забруднених стічних вод, що складають поверхневі водойми, млн. м³;
- кількість забруднюючих речовин, що скидаються у поверхневі водойми із забрудненими стічними водами, тис. т;
- кількість забруднюючих речовин, які викидаються в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення, тис. т;
- рекультивация земель;
- обсяг фінансування на природоохоронні заходи за рахунок усіх джерел (у тому числі коштів Державного бюджету, місцевого бюджету).

Територіальне спрямування організації природокористування є підставою для визначення загальної величини природних ресурсів певної території або країни. Відзначається підвищення ролі територіальних комплексів, основним принципом яких є всебічне врахування взаємодії всіх природних ресурсів, що знаходяться на певній території.

Визначаються види витрат на створення природних ресурсів і розраховується їх величина. Всі витрати поділяються на три основні види: витрати з освоєння, охорони та раціонального використання природних ресурсів та витрати, які виникають у зв'язку зі змінами у складі природних ресурсів. Значення цих витрат має економічне та екологічне спрямування. Економічна сутність витрат полягає у тому, що вони здійснюються економічними суб'єктами господарювання в результаті залучення природних ресурсів до господарського обігу в процесі виробничої та іншої діяльності. Крім того, ці витрати виникають як наслідок порушення якості природних ресурсів або їх виснаження. Здійснені витрати, таким чином, покращують екологічний стан природних активів та використовуються не тільки на відновлення природних ресурсів, що залучені до суспільного виробництва, а й на природні активи, які не є економічними (природні ресурси, що виконують рекреаційну функцію, заповідні території тощо).

Перераховані витрати є еколого-економічними і вони стануть основою визначення показника макроекономічної оцінки природних ресурсів. Таким чином, еколого-економічні витрати – це вартісний вираз усіх засобів, спрямованих на економічне відновлення, охорону, зміну фізичної величини природних ресурсів у межах певної країни або території. Вони характеризують вартість залучення природних ресурсів до господарського обігу як вимагають сучасні темпи розвитку продуктивних сил, виробничих відносин та рівень якості навколишнього середовища окремо взятого суспільства.

Склад витрат за кожним елементом природних ресурсів формувався на основі існуючих в Україні статистичних форм звітності. Кожний із трьох видів затрат складається із капітальних та поточних витрат. Перші представляють собою витрати капітального характеру, спрямовані на створення споріднених із природними ресурсами основних фондів або заходи одноразового характеру.

Поточні витрати здійснюються для підтримання в належному стані створених у природних ресурсах основних фондів, а також це різні витрати, короткотермінового характеру, які потребують постійного здійснення з метою забезпечення належного рівня якості природних ресурсів та навколишнього середовища.

Першим видом витрат є витрати на освоєння природних ресурсів, що характеризують вартість виявлення та освоєння природних властивостей ресурсів. У цьому випадку необхідно вирішити питання про початок оцінки, так як розрахунок витрат повинен здійснюватися не за певний період, а на певну дату протягом певного часу (багатьох років). З однієї сторони, витрати на початкове освоєння природних ресурсів зберігаються протягом всього терміну використання природних ресурсів. З іншої сторони, ці витрати протягом певного часу ніби зростаються з природними властивостями ресурсів і складають одне ціле. Таким чином, витрати на початкове освоєння природних ресурсів у процесі їх тривалої експлуатації визначають їх вартість допоки знову освоєні природні ресурси виступають носіями цих витрат. Описані витрати на природні ресурси, що не потребують свого поповнення, поступово погашаються в процесі тривалого їх використання. Тому природні ресурси, що тривалий час знаходяться в господарському обігу не мають вартості, що визначається витратами на їх початкове освоєння. Але такі витрати повинні бути обов'язково визначені. Оскільки неможливо оцінити величину витрат, що здійснена багато століть тому, то її необхідно визначити сучасною величиною витрат на освоєння природних ресурсів.

Другий вид витрат – еколого-економічні витрати на охорону і раціональне використання природних ресурсів – передбачає витрати на збереження природних і утворення економічних властивостей ресурсів.

Третій вид витрат характеризує зміни у складі природних ресурсів. Зміни можуть відбуватися за рахунок природного збільшення (ріст ресурсів рослинного світу, збільшення кількості диких тварин тощо), екологічних катастроф (масові пожежі, затоплення земель тощо) та змінами у класифікації і структурі (консервація земель, виведення з обігу природних ресурсів, переведення в інший вид природних ресурсів). Цей вид витрат включає величину витрат, пов'язану із перерахованими змінами. Таким чином, визначаються сумарні еколого-економічні витрати. Їх загальна величина враховує зміни у якості природних ресурсів, що відновлені до попереднього рівня.

Витрати на освоєння, раціональне використання, зміну у складі природних ресурсів визначаються за формулою:

$$V_{\text{о.р.в.з.с}} = \sum_{i=1}^n KB_{\text{о.р.в.з.с}_i} \cdot I_{\text{вк}} + \sum_{i=1}^n ПВ_{\text{о.р.в.з.с}_i} \cdot I_{\text{пт}} \quad (2)$$

де $KB_{\text{о.р.в.з.с}}$ – капітальні витрати відповідно на освоєння, раціональне використання та зміни у складі природних ресурсів, тис. грн;

$I_{\text{вк}}$ – індекс цін інвестицій в основний капітал;

$\sum_{i=1}^n ПВ_{\text{о.р.в.з.с}}$ – поточні витрати відповідно на освоєння, раціональне використання та зміни у складі природних ресурсів, тис. грн;

$I_{\text{пт}}$ – індекс цін виробників промислової продукції.

Накопичення або зменшення природних ресурсів за рахунок екологічних факторів визначаються за формулою:

$$H_{\text{е}} = Z_{\text{в}} - Z \quad (3)$$

де $Z_{\text{в}}$ – відшкодовані збитки або витрати підприємств на покращення якості природних ресурсів у процесі виробничої діяльності, тис. грн;

Z – загальні збитки, заподіяні природним ресурсам, що призвели до погіршення їх якості, тис. грн.

Світовий досвід природокористування експлуатацію природних ресурсів і віднесення їх до промислово-виробничої діяльності диференціює на два типи: екстенсивний та інтенсивний. Екстенсивний тип передбачає залучення в господарський обіг нових видів природних ресурсів при одночасному розширенні старих ареалів добування. Цей тип є початковим етапом економічного і господарського освоєння території і притаманний для практики багатьох зарубіжних країн. В результаті цього прийому не забезпечується налагодження прямих виробничих зв'язків між економікою та природою, не розглядається питання раціонального використання природних ресурсів. Зазначимо, що технологія цього процесу передбачає формування значного об'єму відходів, які впливають на стан навколишнього природного середовища.

Другий тип передбачає інтенсивне використання природних ресурсів, хоча і застосовується ошадлива технологія освоєння і використання природних ресурсів. Виходячи з того, що сучасне використання природних ресурсів досягло глобальних масштабів і в промислово-виробничу діяльність залучаються значні обсяги природних ресурсів, екологічна ситуація є складною. Так, загострилася і набула глобального виміру проблема утилізації відходів, які нині займають величезні

площі.

У зв'язку з інтенсивним використанням природних ресурсів, їх виснаженням і деградацією вони стають предметом все більшого вивчення багатьох галузей науки: економіки, екології, географії, геології тощо. Комплексність використання природних ресурсів визначає можливість і необхідність варіантного підходу до їх використання. Вибір варіанту, хоча й ґрунтується на всебічному врахуванні природних властивостей ресурсів, але визначається не ними, а соціально-економічними і технічними факторами – загальними і локальними. Значну роль в удосконаленні методичних прийомів такого вибору може і повинна відіграти економічна оцінка ресурсів, яка тісно пов'язана з рішеннями щодо використання цих ресурсів, що приймаються на основі вибору варіантів.

За своєю суттю природокористування може бути раціональним або нераціональним. Раціональне природокористування передбачає відтворення спожитих відновних первинних природних ресурсів і мінімальне споживання невідновних при одночасному мінімальному утворенні неутілізованих відходів, які потрапляють у навколишнє середовище. Важливим аспектом раціонального використання природних ресурсів є комплексний підхід, тобто максимальне вилучення всіх корисних компонентів. Під комплексним використанням природних ресурсів розуміють таку на їх дію, при якій максимально використовується матеріальний та енергетичний потенціал природних ресурсів. Комплексне використання природних ресурсів призводить до маловідходних виробництв.

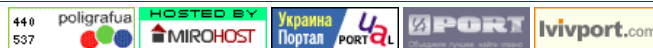
Проблема раціонального використання природних ресурсів, як частина загальної проблеми, носить багатоаспектний характер. З однієї сторони, раціоналізація використання будь-яких видів ресурсів передбачає передусім удосконалення планування й управління цим видом господарської діяльності – технічний напрямок вирішення проблеми. З іншої – прийняття планово-управлінських рішень повинно базуватися на знанні умов формування цих ресурсів – природний напрямок. У першому випадку завдання зводиться до обґрунтування соціальної та еколого-економічної ефективності природоохоронних заходів і плануванні їх здійснення з врахуванням економічних можливостей, у другому – у досягненні екологічної стабільності при раціональному й інтенсивному природокористуванні на основі комплексного розвитку економіки регіону.

Висновки

Отже, подальший розвиток суспільного виробництва і підвищення його ефективності нерозривно пов'язане з проведенням заходів щодо раціонального використання, охорони і відтворення природних ресурсів. Господарське використання природних ресурсів повинно поєднуватися з максимально можливим збереженням навколишнього середовища, тобто удосконаленням технології виробництва та проведення заходів щодо раціонального природокористування та відтворення природноресурсного потенціалу. Відтворення природних ресурсів – це особливе середовище суспільного виробництва, що складається з багатьох господарських галузей і спрямоване на забезпечення розширеного отримання природних ресурсів або їх збереження в тій самій кількості та якості на основі цілеспрямованого науково обґрунтованого управління виробничими процесами. Зростаюче споживання природних ресурсів поступово призводить до їх виснаження та збільшення надходження відходів виробництва і життєдіяльності людини в навколишнє середовище. Водночас погіршення екологічного стану призводить до підвищення витрат на добування природних ресурсів і проведення заходів щодо відтворення природних ресурсів. Таким чином, відтворення природних ресурсів – це відновлення змінених внаслідок антропогенних дій якості цих ресурсів, а також відновлення використаної людством кількості природних ресурсів.

Література

1. Збагерська Н.В. Удосконалення методологічних та методичних основ економічної оцінки природних ресурсів // Автореф. дис.... кандидата екон. наук. – Рівне, 2003. – С.13.
2. Кирсанова Т.А., Кирсанова Е.В., Лукьянихин В.А. Экологический контроллинг – инструмент экоменеджмента / Под ред. Лукьянихина В.А. – Сумы: Козацький вал, 2004. – 222 с.
3. Кравців В.С. Стратегія раціонального використання природно-ресурсного потенціалу в регіоні: екологічні пріоритети // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Збірник наукових праць. Економіка. Частина 2. Випуск 4(36). – Рівне, РВЦ НУВГП. – 2006. – С. 325-330.
4. Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку та трансформацій / Під загальною редакцією чл.-кор. НАН України Б.М.Данилишина. – К.: ЗАТ “Нічлава”, 2006. – 704 с.

ТОВ "ДКС Центр"